

ПРАКТИКА И ОПИТ
PRACTICE AND EXPERIENCE

ИЗДАТЕЛСКАТА ДЕЙНОСТ НА НАЦИОНАЛНАТА БИБЛИОТЕКА
„СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“

Красимира Александрова, Петър Величков, Яница Радева
Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“

Резюме: *Направен е обзор на издателската дейност на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ от 1897 г. до днес. В периода 1897–1944 г. издателската продукция е твърде ограничена поради липса на достатъчен опит, персонал, средства, собствена печатница, Балканските войни и Първата световна война. След 9 септември 1944 г. Библиотеката става национален методичен център и централна научна библиотека. Издадени са важни описи, библиографски репертоари за българската книжнина, за пръв път са публикувани ценни ръкописи, съхранявани в Българския исторически архив. Изданията в периода 1989–2020 г. се характеризират с разнообразие на тематичния си обхват. По жанрова принадлежност това са описи, фототипни издания, библиографски указатели. Националната библиотека успешно се вписва в глобалните читателски практики за издаване на електронни издания, както и в дигитализирането на редки и ценни документи. В последните години Библиотеката е инициатор на реализацията на иновативни електронни издания, каквито са тедфтерчетата на Васил Левски, Христо Ботев и Георги С. Раковски. В процес на подготовка през 2020 г. е фототипното издание на романа „Под игото“, посветено на 170-годишнината от рождението на Иван Вазов.*

Ключови думи: *Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“; издателска дейност; описи; библиографски репертоари; електронни издания*

В периода от създаването си през 1878 г. до настоящата 2020 г. независимо от превратностите на времето Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (НБКМ) изпълнява мисията си на първостепенен национален културен институт и стожер на българщината. Издателството на НБКМ публикува и разпространява научни трудове, списания, сборници със статии, научни каталози, библиографии и научнопопулярни трудове.

Издания в периода 1897–1944 г.

Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ издава първата си книга през 1897 г. – Библиографически бюлетин на книгите, списанията и вестниците, които са постъпили в Софийската народна библиотека през месеците [...] 1897 година, съгласно чл. 5-й от Закона за депозиране на печатни издания в библиотеките: София и Пловдив (Byuletin, 1897).

Бюлетинът „е едно от най-важните издания на Народната библиотека, защото ежегодно трябва да предава библиографски описани всички печатни произведения, които излизат в България и представят нейното целокупно книжовно производство“, пише историкът на Библиотеката и неин директор Велико Йорданов (Yordanov, 1930).

През първата си година библиографическият бюлетин излиза в 4 самостоятелни книжки. Като пръв опит, на титулната страница на първата книжка е пропусната номерацията: „Година I“ и „Книга I“, появила се в следващите книжки. В трета книжка на титулната страница е добавено: „Съдържание: I. Вестници – II. Списания – III. Книги“.

През 1887 г. директорът Васил Д. Стоянов подготвя проект за „Закон за обязательно подаряване“ на печатни произведения в Народната библиотека в София, но минават 10 години, докато е приет Законът за депозита на 22 февруари 1897 г. Според неговия чл. 4 Библиотеката трябва да публикува всяко тримесечие библиографически бюлетин за книгите, вестниците, списанията и пр., излезли в България. Затова през първата година на излизането му (1897) са отпечатани четири книги, през втората година – две, след което веднъж годишно.

През същата година излиза и „Отчет на Софийската народна библиотека за през 1896 година“, който е трябвало да бъде подготвен и публикуван според Правилника на народните библиотеки в София и Пловдив. Според Велико Йорданов отчетът е „малка книжка, малък формат, от 24 странички, в която се дават сведения за книжовния имот на Библиотеката, статистика за четенето и дейността на дирекцията през 1896 г. Сведенията са твърде ограничени, а за книжния имот – „само приблизителни“. Какво е съдържал, може да се види по публикацията му в сп. „Училищен преглед“ (Otchet na..., 1897).

В периода 1897–1944 г. издателската продукция е твърде ограничена поради:

- липса на достатъчен опит и на персонал, средства, собствена печатница;
- Балканските войни и Първата световна война.

Анелия Вълчева (Valcheva, 1978: 6) посочва, че голям успех е издаването на ретроспективните библиографски указатели: „Опис на ръкописите и старопечатните книги на Софийската народна библиотека“ (т. 1, 1910 г., и т. 2, 1923 г.) (Opis, 1910), съставен от проф. Беню Цонев, и „Опис на старите печатани български книги (1802–1877)“, съставен от Валерий Погорелов, бивш професор в Донския университет, емигрант в България. Пак тогава е

направен опит да се издаде първият печатан систематичен каталог на българските книги (1900).

През 1914 г. е издаден каталог на книгите от библиотеката на Марин Дринов, завещани от него на Народната библиотека в София, който предизвиква прения в печата и обвинения за неточности. По това време се поставя началото на издаването и на „Годишник на Народната библиотека в София“. В периода 1914–1930 г. са отпечатани пет тома.

Голям принос е отпечатването на „История на Народната библиотека в София: По случай 50-годишнината ѝ. 1879–1929“ на Велико Йорданов през 1930 г., за написването на която авторът е ползвал богат изворов материал.

Оценката на Константинка Калайджиева съвпада с тази на Анелия Вълчева: „В миналото, от основаването ѝ до 1944 г., Библиотеката не е успявала дори редовно да поддържа основното периодично издание – „Български книгопис“ (което бе заварено на Девети септември [1944 г.] със 7-годишно закъснение). За близо седем десетилетия годишникът на Народната библиотека е издаден само пет пъти (1913, 1915, 1924, 1925, 1928)“ (Kalaydzhieva, 2003).

Издания в периода 1944–1989 г.

След 9 септември 1944 г. е разпоредено Народната библиотека да стане голяма научна библиотека от нов, социалистически тип. Традиционните ѝ задачи са да попълва и опазва архива на българската книга и да подготвя и издава текущата национална библиография. Освен тях Библиотеката става национален методичен център и централна научна библиотека. За целта на 12 юли 1954 г. е създаден Научен съвет. Първите издателски планове са утвърдени за 1954 и 1955 г. по време на първото заседание на съвета.

Дванадесет са бюлетините на Текущата национална библиография, които излизат в осем серии. Благодарение на собствената печатна база на Библиотеката, открита през 1954 г., те излизат редовно. Всяка седмица от набора на „Български книгопис“ се отпечатват каталожни картички за библиотеките абонати. Отпечатването и разпращането на милионите каталожни картички е трудоемък процес за печатната база, определен като „главоболен“ от Анелия Вълчева. Но така се спестяват време и труд на библиотекарите в страната.

Проф. Т. Боров определя библиографските репертоари за българската книжнина като визитната карта на един народ пред света. За периода са издадени над 20 обемисти тома. Сред тях са:

- **„Българска възрожденска книжнина: Аналитичен репертоар на българските книги и периодични издания 1806–1878“** (т. 1, 1957, XXVI, 664 с. с факс, 12 л. факс; т. 2, 1959, VIII, 959 с.) на д-р Маньо Стоянов;
- **„Български периодичен печат: 1844–1944: Анотиран библиографски указател“** (т. 1, 1962; т. 2, 1966; т. 3, 1969) на Димитър Иванчев. Първите два тома съдържат библиографски

описания на българските периодични издания. Третият том – периодичните издания на чужди езици и единичните листове, добавки и поправки, приложения и показалци;

- **„Български книги 1878–1944: Библиографски указател: Азбучна поредица“** (т. 1–10, 1978–2012). В подготовката на тази монументална библиография са вложени „усилията на десетки библиографи в продължение на няколко десетилетия“ (Kalaydzhieva, 2003: 590). Издаването на първите томове се предвижда във връзка със 100-годишния юбилей на Библиотеката. Дотогавашният партньор в издателската ѝ дейност – издателство „Наука и изкуство“, обаче отказва да ги печата, а ведомствената печатница на НБКМ няма необходимия капацитет, нито полиграфически възможности. Благодарение на Косьо Иванов, директор на полиграфическия комбинат „Димитър Благоев“, първите три тома са отпечатани за юбилея.

Подготвени и издадени са ценни и полезни описи на ръкописи: „Опис на славянските ръкописи в Народната библиотека“ (т. 4, 1971), „Опис на гръцките и чуждоезичните ръкописи в Народната библиотека“ (1973), „Опис на персийските ръкописи в Народната библиотека“ (1973), „Опис на арабските ръкописи в Народната библиотека“ (т. 1, 1977) и др. Поставя се началото на поредицата „Обзор на архивните фондове, колекции и единични постъпления, съхранявани в Българския исторически архив“. Изключително ценен е тритомникът на Дора Попсамова „Опис на сбирката „Портрети и снимки“ в Народната библиотека „Кирил и Методий“ (1975, 1983, 1989).

Издадените документални сборници разкриват богатството на архивните фондове на Българския исторически архив. Сред тях са: „Васил Левски и неговите сподвижници пред турския съд“, „Опис на турски документи за църковнонационалната борба на българския народ“, „Протоколи от съдебния процес срещу Атанас Узунов и други подсъдими“. В два тома са отпечатани „Възпоменателен сборник по случай стогодишнината от Априлското въстание в България“ и „Възпоменателен сборник по случай стогодишнината от Освободителната Руско-турска война“. Библиотеката тиражира фототипно през 70-те години на ХХ в. търсените от читателите възрожденски вестници. Целта е оригиналите да бъдат запазени, а по-големите библиотеки в страната да попълнят с тях фондовете си.

От 1953 г. започва да излиза годишният научен орган на Библиотеката – „Известия на НБКМ“, продължител на „Годишник на Народната библиотека в София“, но с ново име и номерация. „Известията на НБКМ“ са научен орган за изследвания в библиотекознанието, библиографията, книгознанието, архивистиката, палеографията и османистиката.

В периода 1959–1965 г. „Известията“ се издават съвместно с Университетската библиотека. От 1965 г. излизат в две поредици, като статиите са придружени с резюмета на руски и на френски език:

- а) за приноси и научни съобщения по библиотекознание и библиография;
- б) за изследвания по книгознание, архивистика, ориенталистика.

От януари 1954 г. започва да излиза и периодичното издание „Бюлетин на Методическия отдел на Народната библиотека“, предназначено да оказва помощ на библиотеките в страната. Една година по-късно с решителните действия и убеденост на тогавашния директор Георги Михайлов бюлетинът прераства в списание – методически орган на библиотеките в страната, и навлиза в своята втора годишнина под името „Библиотекар“.

Докъм 80-те години на XX в. списанието не излиза от идеологическата матрица – на страниците му наред с професионалните публикации неизбежно присъстват материали, възхваляващи социалистическото строителство, съветския опит и лидери, обичайни са заглавия като „Петилетката в срок“, „Да изнесем библиотеките на полето“. Заедно с това обаче то успешно изпълнява основното си предназначение – да подпомага работата на методичните кабинети.

Рубриките в „Библиотекар“ показват как списанието се променя и търси равновесие между проблемни области, виждания, идеи, интереси и постепенно израства, като през следващите десетилетия се превръща във водещ печатен орган на библиотечната общност в страната.

Доцент Нина Шуманова много точно определя 90-те години на XX в. като „оцеляване на инат“. През този период списанието неколккратно спира поради липса на финансиране. През 1993 г. започва да излиза с новото си име „Библиотека“, а през 2004 г. отбелязва половинвековен юбилей като летописец на библиотечното дело.

Забележителна година в новата история на списанието е 2017, когато „Библиотека“ получава Свидетелство за запазена марка от Патентното ведомство.

Списание „Библиотека“, от една страна, е архив на постиженията на българските библиографи и историци на книгата, а от друга, дава място за изява на млади автори. Миналата година отбеляза 65-годишнината си – с изложба и с тематичен указател за публикуваните в него статии за периода 2006–2018 г.

Издания в периода 1989–2020 г.

Политическите промени след 10 ноември 1989 г. в страната се отразяват неблагоприятно на Националната библиотека и на изданията ѝ. Липсват необходимите средства за издателска дейност, налагат се съкращения. Все по-трудно става на Редакционно-издателския съвет (РИС), който определя

издателската политика на Националната библиотека, да избира от ценното най-ценното и от необходимото най-необходимото за издаване.

Въпреки това издателската продукция се характеризира с разнообразие на заглавия, макар тяхното количество да не е голямо. Тези издания по жанрова принадлежност може да бъдат разпределени в категориите, познати от предходните класификации за издадените от Библиотеката книги, а именно: описи на ръкописи, фототипно преиздаване на ръкописни или печатни материали, библиографски указатели (Yordanov, 1930; Valcheva, 1978).

Новите условия в книгоиздаването и читателското търсене също оказват влияние върху издателската дейност на НБКМ. Започват да се реализират електронни издания, които в България се превръщат в популярен модел на общуване с книгата. Така електронните книги на НБКМ, заедно с дигитализираните редки и ценни издания, достъпни на сайта, се вписват в модерните и глобални читателски практики.

В сборниците от конференции или за юбилеите на изтъкнати библиотечни дейци се публикуват текстове на изявени специалисти в библиографията, архивното дело, българската история и литература, четенето, мястото на книгата в миналото и в съвременния свят. Тези издания са важна ниша в издателската политика на Библиотеката за съхранението и популяризирането на книжовното ни богатство.

Сред книгите трябва да се споменат:

- **„Речник на църковнославянския език“**, в два тома (т. 1, 2002 г.; т. 2, 2012 г.), от архимандрит д-р Атанасий Бончев;
- **„За премълчаното в историята на ВМРО“** (2007), спомени на Милан Матов;
- **„Никола Вапцаров: Библиография 1980–2009“** (2016), съставители Снежана Коларова, Росица Пъкова, Ефросина Ангелова-Пенкова, Елха Денева, Мариана Максимова, Юлия Карадачка-Симеонова;
- **„История на Народната библиотека в София: По случай 50-годишнината ѝ 1879–1929“** (2017) от Велико Йорданов, фототипно;
- **„Благотворителност и култура на дарителството: Доклади от Международна научна конференция, посветена на 140 години от основаването на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“, 10–11 декември 2018 г., София“** (2019), съставители доц. д-р Красимира Александрова и доц. д-р Антоанета Тотоманова;
- **„Съкровищница“**, луксозен албум, издаден през 2018 г. по случай 140-годишнината на НБКМ. Дизайнът е пример за съвременен поглед към книгоиздаването и успешен опит да се събуди интерес към сбирките на Библиотеката чрез атрактивна и модерна визия. Включени са 140 уникални документа от трите основни библиотечни колекции – „Ръкописи и старопечатни книги“, „Български исторически архив“ и „Ориенталски сбирки“;

- **„Опис на документите за стопанската история на България, запазени в Българския исторически архив на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“: Част първа, 1648–1879)“** (2019), съставител Вера Василева;
- **„Кратък каталог на източните ръкописи, съхранявани в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий: Т. 2“** (2020), съставители Анка Стоилова, Невена Граматикова и Зорка Иванова.

Издателската дейност на НБКМ се осъществява чрез собствено финансиране и чрез спечелени субсидии, предимно от Министерството на културата по програма „Помощ за книгата“.

В условията на принудителното спиране на работата на Националната библиотека по време на пандемията от COVID-19 (март–април 2020) на сайта ѝ бяха качени за свободен достъп някои нейни издания, а също така се пристъпи към издаване на насоки за дезинфекция на книгите. В изданието „Библиотеките в условия на COVID-19: Препоръки за безопасност на персонала и дезинфекция на библиотечни документи“ от Красимира Александрова, Ивайла Богданова-Иванова и Наталия Владинова са систематизирани методи и подходи за дезинфекция на книжния фонд, които да подпомогнат библиотечните специалисти в практическата им работа.

Националната библиотека успешно се вписва в глобалните читателски практики за издаване на електронни издания, както и в дигитализирането на редки и ценни документи. В последните години тя е инициатор на реализирането на иновативни електронни издания, каквито са тефтерчетата на Васил Левски, Христо Ботев и Георги С. Раковски. В процес на подготовка през 2020 г. е фототипно издание на романа „Под игото“, посветено на 170-годишнината от рождението на Иван Вазов.

Издателската дейност на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ през изминалите 123 години е доказателство за ключовата ѝ роля в съхраняването и популяризирането на книжовно-документалното богатство на България.

БЕЛЕЖКИ

- ¹ Първата книжка обхваща библиографски описания на книгите, списанията и вестниците, постъпили в Библиотеката през януари, февруари, март и април; втората – през май, юни и юли; третата – през август, септември и октомври; четвъртата – през ноември и декември.
- ² Втората книжка липсва.
- ³ Няма запазен екземпляр. Народната библиотека не е била задължена от Министерството на народното просвещение да издава отчета.

4. Подредбата в описа на В. Погорелов е хронологична. Описанията са придружени с анотации и извадки от текста. Съдържа показалци на имената и на анонимните произведения.
5. Историята на Велико Йорданов беше преиздадена фототипно през 2017 г. по програма „Помощ за книгата“ на Министерството на културата.
6. Първите 8 книги са достъпни онлайн на сайта на НБКМ на адрес: http://www.nationallibrary.bg/wp/?page_id=2542
7. Последният том на „Известията“ бе публикуван през 1999 г., след което се преустанови издаването им поради липса на средства.
8. Тефтерчето на Апостола на свободата е достъпно в онлайн формат на интернет страницата на Библиотеката на адрес: <http://www.nationallibrary.bg/levski/>

ЛИТЕРАТУРА

- Библиографически** бюлетин на книгите, списанията и вестниците, които са постъпили в Софийската Народна Библиотека“ през месеците ... 1897 година, съгласно чл. 5-й от закона за депозиране на печатни издания в библиотеките: София и Пловдив. Кн. 1–4. София: Нар. библ., 1897 (София: Държавна печатница).
- Йорданов**, Велико. (1930). История на Народната библиотека в София: по случай 50-годишнината ѝ 1879–1929, София: Нар. библ. (София: Държ. печ.), с. 335.
- Отчет** на Софийската народна библиотека за през 1896 година. Училищен преглед, Официален отдел, год. 2 (1897), кн. 2, с. 166–186.
- Вълчева**, Анелия. (1978). Основни моменти от развитието на научната и издателската дейност на Народната библиотека „Кирил и Методий“ (1878–1978). В: 100 години издателска дейност на Народната библиотека „Кирил и Методий: Библиогр. указ. София: Нар. библ. Кирил и Методий, с. 6.
- Опис** на ръкописите и старопечатните книги на Народната библиотека в София: Св. 1. Състав. проф. Беню Цонев. София: Нар. библ., 1910 (София: Държ. печ.). 555 с.; 18 л. факс.
- Калайджиева**, Константинка. (2003). Материали за историята на Народната библиотека: 1944–1978. София: Нар. библ. Св. св. Кирил и Методий, с. 587.

REFERENCES

- Bibliograficheski** byuletin na knigite, spisaniyata i vestnitsite, koito sa postapili v Sofiyskata Narodna Biblioteka“ prez mesetsite ... 1897 godina, saglasno chl. 5-y ot zakona za depoziranie na pechatni izdania v bibliotekite: Sofia i Plovdiv. Kn. 1–4. Sofia: Nar. bibl., 1897 (Sofia: Darzhavna pechatnitsa).
- Yordanov**, Veliko. (1930). Istoria na Narodnata biblioteka v Sofia: po sluchay 50-godishninata ѝ 1879–1929, Sofia: Nar. Bibl. (Sofia: Darzh. pech.), s. 335.
- Otchet** na Sofiyskata Narodna Biblioteka za prez 1896 godina. Uchilishten pregled, Ofitsialen otdel, god. 2 (1897), kn. 2, s. 166–186.
- Valcheva**, Anelia. (1978). Osnovni momenti ot razvitiето na nauchnata i izdatelskata deynost na Narodnata biblioteka „Kiril i Metodiy“ (1878–1978). V: 100 godini izdatelska

deynost na Narodnata biblioteka „Kiril i Metodiy: Bibliogr. ukaz. Sofia: Nar. bibl. Kiril i Metodiy,

Opis na rakopisite i staropechatnite knigi na Narodnata biblioteka v Sofia: Sv. 1. Sastav. prof. Benyu Tsonev. Sofia: Nar. bibl., 1910 (Sofia: Darzh. pech.). 555 s.; 18 l. faks.

Kalaydzhieva, Konstantinka. (2003). Materiali za istoriyata na Narodnata biblioteka: 1944–1978. Sofia: Nar. bibl. Sv. sv. Kiril i Metodiy, s. 587.

THE PUBLISHING ACTIVITY OF THE BULGARIAN NATIONAL LIBRARY “ST. ST. CYRIL AND METHODIUS”

Abstract: *An overview of the publishing activity of Bulgarian National Library “St. St. Cyril and Methodius” from 1897 to the present day is presented. In the period 1897–1944 the publishing output was very limited due to lack of sufficient experience and staff, funds, own printing house, Balkan Wars and World War I. After 9.09.1944, the Library became a national methodological center and a central scientific library. Important lists and bibliographic repertoires of Bulgarian literature have been published, and valuable manuscripts stored in the Bulgarian Historical Archive have been published for the first time. The editions in the period 1989–2020 are characterized by a variety of their thematic scope. By genre, these are lists, facsimile editions, bibliographic indexes. The National Library successfully fits into the global reading practices for publishing electronic editions, as well as in the digitization of rare and valuable documents. In recent years the Library has initiated the realization of innovative electronic publications, such as the notebooks of V. Levski, H. Botev and G. S. Rakovski. The facsimile edition of “Under the Yoke” novel dedicated to the 170th anniversary of the birth of Ivan Vazov is in preparation in 2020.*

Keywords: *“St. St. Cyril and Methodius” National Library, publishing, lists, bibliographic repertoires, electronic publications, Bulgaria*

Assoc. Prof. Krassimira Alexandrova, PhD
Peter Velichkov, PhD Student
Yanitsa Radeva PhD
Bulgarian National Library “St. St. Cyril and Methodius”
1504 Sofia, Bulgaria
E-mail: krasimira.k.aleksandrova@nationallibrary.bg
E-mail: p.velichkov@nationallibrary.bg
E-mail: yanica.radeva@gmail.com